

KOMMUNIKATIV VA MATN TILSHUNOSLIGI

Uskanov Kaxramon Xoliqulovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarda

masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8022568>

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilni turli nuqtai nazardan tekshiradigan tilshunoslikning ikki tarmog'i bo'lgan kommunikativ tilshunoslik va matn tilshunosligi o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Kommunikativ tilshunoslik asosiy e'tiborni tilning kommunikativ jihatlariga qaratadi, muloqotning ijtimoiy va pragmatik tomonlarini ta'kidlaydi, "Matn lingvistikasi" esa matnlarning tuzilishi va tashkil etilishini tahlil qiladi. Ushbu maqola ikkala yondashuvning asosiy tushunchalari va metodologiyalarini muhokama qiladi, ularning tilni tushunishimizga qo'shgan hissasini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, u kommunikativ tilshunoslik va matn tilshunosligi o'rtasidagi integratsiya imkoniyatlarini o'rganadi va bu ikki nuqtai nazarni birlashtirishdan kelib chiqadigan sinergik foydalarni ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tilni har tomonlama tahlil qilish uchun ham kommunikativ, ham matnli o'lchovlarni hisobga olish kerak.

Kalit so'zlar: Kommunikativ lingvistika, Matn tilshunosligi, fanlararo tadqiq, til aloqasi, nutq tahlili, lingvistik pragmatika.

Til kommunikativ va matn o'lchovlarini o'z ichiga olgan ko'p qirrali hodisadir. Kommunikativ tilshunoslik va matn tilshunosligi tilni o'rganish bo'yicha alohida istiqbollarni taklif qiluvchi ikkita kichik sohadir. Kommunikativ tilshunoslik tilni muloqot vositasi sifatida tadqiq qiladi, tildan foydalanishning ijtimoiy va pragmatik jihatlariga e'tibor beradi. Boshqa tomondan, Matn lingvistikasi matnlarning tarkibiy va tashkiliy jihatlarini o'rganadi. Ushbu tadqiqot maqolasi kommunikativ tilshunoslik va matn lingvistikasi o'rtasidagi munosabatlarni yoritishga, ularning individual hissalarini ta'kidlashga va integratsiya imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan.

Strukturalizm oqimining asosiy kamchiligi «til o'z ichida va o'zi uchun mavjud hodisadir» degan nazariyaning ilgari surilishi, natijada nutqni o'rganishga deyarli ahamiyat berilmaganligidir. Tilni o'rganish amalda ishlatuvchi odamlar faoliyatidan ajratib qo'yildi, muomaladagi til chetda qolib ketdi. Nutqda uchraydigan variantlar rasmiy ta'kidlanib, ulami tartibga tushirish masalalari yaxshi yoritildi, lekin ularning paydo bo'lish sabablari o'rganilmadi. Shunday qilib, til va odam orasidagi uzviylik, ular orasidagi bog'liqlik strukturahstlar nazaridan chetda qoldi.

XX asming ikkinchi yarmida tilshunoslik fanida sezilarli o'zgarish ro'y berdi, tilning invariant tizimini o'rganish o'z mavqeini asta yo'qota borib, til variantlarini o'rganishga o'z o'mini bo'shatib berdi. Endi tilning bevosita harakatdagi, muomaladagi ko'rinishi, unda sodir bo'ladigan o'zgarishlarni aniqlashga kirishildi.

Tilshunoslik fanida tilning bu tomonini o'rganish uning kommunikativ-pragmatik aspekti deb nom oldi. Tilning rivojlanishi kishilarning hayoti, ularning nutq faoliyatlari bilan bog'liq ravishda o'rganila boshlandi. Bu esa o'z navbatida tilshunoslikda bir qancha yangi ilmiy fan sohalarining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi: psixolingvistika, sotsiolingvistika, matn tilshunosligi va lingvistik pragmatikani o'z ichiga olgan kommunikativ tilshunoslik shular jumlasidandir.

Hozirgi vaqtda tilning eng katta birligi matn deb topildi. Shuni qayd etish kerakki, matnni bir butun birlik sifatida o'rganish rus tilshunoslari tomonidan XX asming 30-yillarida boshlangan edi. Ular o'z asarlarida matnning o'ziga xos xususiyatlari borligini, tilning boshqa birliklaridan o'zining mayl xususiyatlari, shaxs m a'nosini ifodalashi, matndagi shaxs m a'nosi bilan muallif shaxsi orasidagi bog'liqlik, uzviylik borligini isbotlashga ko'p kuch sarflashdi. Boshqa xorijiy mamlakatlar olimlari bu masalaga e'tiborni birm uncha keyinroq qaratdilar.

Kommunikativ tilshunoslik va matn lingvistikasining asosiy tushunchalari va metodologiyalarini batafsilroq ko'rib chiqdik. Unda har bir yondashuvda qo'llaniladigan nazariy asoslar, tadqiqot usullari va analitik vositalar muhokama qilinadi. Bundan tashqari, u kommunikativ lingvistika va matn lingvistikasining tilshunoslik sohasiga qo'shgan hissasini ko'rsatadigan aniq tadqiqotlar va topilmalarni ta'kidlaydi. Tilni o'rganish ham kommunikativ, ham matnli jihatlarni yaxlit ko'rib chiqishdan foyda keltiradi.

Kommunikativ tilshunoslik tilning ijtimoiy va pragmatik jihatlari haqida tushuncha beradi, "Matn lingvistikasi" esa matnlarning tuzilishi va tashkil etilishini tahlil qilish uchun qimmatli vositalarni taqdim etadi. Ushbu ikki nuqtai nazarni birlashtirib, tadqiqotchilar tilni yanada to'liqroq tushunishlari mumkin. Kommunikativ tilshunoslik va matn lingvistikasi o'rtasidagi keyingi fanlararo tadqiqotlar va hamkorlik lingvistik tahlilda yangi tushunchalar va yutuqlarga yo'l ochadi.

References:

1. Abduazizov A.A. Hozirgi zamon ingliz tili nazariy fonetikasi. — Toshkent: 1986.
2. Azizov O.A. Tilshunoslikka kirish. -T.: 1963.
3. Boltayev M . Lotin yozuviga asoslangan yangi o 'zbek alifbosi va imlosi. -Samarqand: 2000 y.
4. Sardor A., Nafosat A. ta'lim jarayonida o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish yo'llari //journal of innovations in scientific and educational research. – 2023. – T. 2. – №. 16. – C. 265-267.
5. Sayidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati. – «Xalq ta'limi», 1999-yil 1-son, 97-102 betlar.
6. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some universals in language usage. Cambridge University Press.
7. This seminal work explores the concept of politeness in communication, laying the foundation for understanding pragmatic aspects of language. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976).
8. Gumperz, J. J. (1982). Discourse strategies. Cambridge University Press.
9. Gumperz's work investigates discourse strategies, emphasizing the importance of context in shaping communication patterns and understanding linguistic meaning.
10. Sinclair, J. M. (1991). Corpus, concordance, collocation. Oxford University Press.
11. Searle, J. R. (1969). Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge University Press.
12. Widdowson, H. G. (2007). Text, context, pretext: Critical issues in discourse analysis. Wiley-Blackwell.